Жан-Поль САРТР

ГЕРОСТРАТ

ОПОВІДАННЯ

Із французької переклав Олег ЖУПАНСЬКИЙ

Люди,— на них треба дивитися згори. Я гасив світло і підходив до вікна: вони навіть і гадки не мали, що хтось може спостерігати за ними згори. Їх турбує, які вони спереду, менше — ззаду, але всі їхні заходи розраховані на глядачів із зростом метр сімдесят. Хто хоч раз замислювавсь, яке враження справляє капелюх, коли дивитися на нього з сьомого поверху? Люди не дбають про захист своїх плечей і черепів, захоплюючись крикливими барвами і картатими тканинами, не відають, як здолати цього великого ворога Людства — перспективу, що зникає. Я перехилявся через поруччя балкону і починав реготати: де ж вона тепер, та дивовижна «струнка постава», якою вони так пишалися? Постаті сплющувалися до хідника, а дві довгі вкорочені наполовину ноги стирчали прямо з плечей.

Балкон сьомого поверху: саме тут я мусив би прожити все своє життя. Моральні переваги слід підкріплювати матеріальними символами, без яких вони втрачають вартість. Тож у чому саме моя перевага над людьми? Лише в зручності місця, та й годі: я став над людством, часточкою якого був сам, і споглядаю його. Ось чому я любив шпилі Нотр-Даму, майданчики Ейфелевої вежі, церкву Сакре Кер, свій сьомий поверх на вулиці Делямбр. То прекрасні символи.

Щораз я мусив спускатися вниз. Щоб, скажімо, навідатися до контори. Я задихався. Коли буваєш урівні з людьми, то їх уже набагато важче вважати мурахами: вони розчулюють. Якось на вулиці я натрапив на мертвого. Він лежав долілиць. Його перекинули на спину, він стікав кров'ю. Я побачив його розплющені очі, лиховісний погляд, калюжу крові. І сказав собі: «Нічого особливого, справляє не більше враження, ніж щойно розлита фарба. Йому намастили носа червоною фарбою — ото й усе». Але я відчув млосну огиду, яка вдарила мені в ноги і в потилицю, я знепритомнів. Мене відвели до аптеки, кілька разів ляснули долонею межиплечі і дали ковтнути спирту. Хотілося їх повбивати.

Я знав,— то були мої вороги, але вони самі того не відали. Вони підтримували одне одного, гуртувалися і, напевне, й мені допомогли б, гадаючи, що я їхній. Та якби ці добродії знали хоч найменшу дрібку правди, то

Перекладено за виданням: Jean Paul Sartre. Le mur. Editions Gallimards, 1967.
© Олег Жупанський, 1994, переклад українською мовою.

віддухопелили б мене. Вони те й зробили, але трохи згодом. А якби спіймали й дізналися, хто я насправді, то стерли б на порох, дубасили б у поліцейській дільниці зо дві години, скрутили б мені руки, стягнули б штани, а насамкінець шпурнули на землю моє пенсне і, доки я, колінкуючи, шукав би його, копали б мене, регочучи, в зад. Я завжди передбачав, що вони зрештою відлупцюють мене: я слабкий і не можу себе боронити. Ті, котрі вже не один день полювали на мене, були дужі. Вони штовхали мене на вулиці, щоб позбиткуватися, побачити, що я робитиму. Я мовчав. Удавав, ніби нічого не розумію. І все ж вони на мій гачок попалися. Я їх боявся якось підсвідомо. Ви таки слушно міркуєте — у мене були поважніші підстави їх ненавидіти.

Все пішло набагато краще, відколи я придбав револьвера. Почуваєшся на силі, якщо постійно носиш при собі ось таку штукенцію, яка, бабахнувши, може наробити чимало галасу. Я його брав по неділях, клав просто до кишені штанів, а потім, як звикле, ішов прогулюватись бульварами. Я відчував зброю, коли вона випиналася з кишені, немов краб, відчував біля стегна її холод. Але мало-помалу револьвер нагрівався від мого тіла. Я йшов скуто, мов чоловік, у якого напружився член і заважає кожному його крокові. Я засовував руку до кишені і намацував предмет. Час од часу заскакував до туалету — навіть там я був дуже обережний, бо часто хтось заходив до сусідньої кабінки,— витягав револьвер, зважував на долоні, розглядав його чорне руків'я з насічкою і чорну гашетку, що нагадувала напівпримружену повіку. Ті, хто, стоячи за перегородкою, бачили мої розставлені ноги і холоші штанів, гадали, що я справляю потребу. Та я ніколи не роблю цього в громадських туалетах.

Якось увечері запала мені до голови думка стріляти людей. Це було в суботу, я вийшов, щоб пошукати Леа, білявку, яка чатувала перед готелем на вулиці Монпарнас. Я ніколи не мав інтимних стосунків із жінками, бо почувався б окраденим. Їх, звичайно, водять у номери за їхньою згодою, але ж вони вас пожирають своїм велетенським волохатим ротом, що нижче пупа, і, зрозумійте мене, саме вони — і надовго — виграють від цього обміну. Я нічого ні в кого не прошу задарма, але й не маю бажання переплачувати; мені пасувала б жінка холодна й побожна, що віддалася б мені з огидою. Щомісяця першої суботи я підіймався з Леа до кімнати готелю «Дюкенс». Вона роздягалася, і я розглядав її, не торкаючись навіть пальцем. Декілька разів усе йшло як по маслу,— спускав у штани, а то якось я зібрався на силі, щоб упоратись. Цього вечора я не застав Леа на звичному місці. Хвильку зачекав, тоді збагнув, що її не буде, можливо, в неї нежить. Це сталося на початку січня, холод проймав до кісток. Я був у розпачі: мав-бо палку вдачу і тут же смакував втіху, якої сподівався домогтися цього вечора. Та все склалося гаразд. На Одеській вулиці була одна чорнявка, я давненько запримітив її; вона трохи підтоптана, проте міцна й огрядна: я не гидував літніми жінками: роздягнені, вони видаються голішими за інших. Але ця не знала моїх уподобань і нахилів, признатися їй у всьому ні сіло ні впало було трохи ніяково. А крім того, я остерігався нових знайомств: такі жінки можуть дуже легко заховати у себе за дверима якогось горлохвата, і тільки-но увійдеш, як цей тип відразу тебе пограбує. Щастя, коли ще й не віддубасить. Проте цього вечора я був не знати який хоробрий, тож вирішив зайти додому і про всяк випадок прихопити револьвера.

За п'ятнадцять хвилин я був у тієї жінки і, маючи в кишені зброю, нічого не боявся. Якщо придивитися до неї зблизька, то впадав у вічі її жалюгідний вигляд. З обличчя вона нагадувала мою сусідку, дружину аджюдана, мені це подобалося, бо я давно вже мріяв побачити її голою. Вона вдягалася при відчиненому вікні, тож коли аджюдан виходив, я ховався за своєю шторою, щоб заскочити її зненацька. Але мадам це робила в глибині кімнати.

У готелі «Стелла» залишалася тільки одна вільна кімната на п'ятому поверсі. Ми почали підійматися. Жінка була надто опасиста, зупинялася на кожній сходинці, щоб перевести дух. Я почувався молодчиною: не впрів і, незважаючи на черевце, легко здолав п'ять поверхів, навіть не захекавшись. На майданчику сходів п'ятого поверху вона зупинилася і, відсапуючись, взялася правою рукою за серце. Лівицею дістала ключ від кімнати.

— Височенько,— видихнула вона, ледве спромігшись на усмішку.

Я мовчки взяв у неї ключа, лівою рукою відімкнув двері; в правій затис револьвера, націливши його через кишеню перед себе; випустив лише тоді, як повернув умикач. У кімнаті було порожньо. На вмивальнику знічев'я лежав маленький квадратик зеленого мила. Я посміхнувся: з таким коханцем, як я, не дуже й потрібні і біде, і маленькі квадратики мила. Жінка й досі важко дихала позаду, і це мене збуджувало. Я обернувся, вона потяглася до мене губами. Я її відштовхнув.

— Роздягайся,— наказав їй.

Там був гаптований фотель; я зручно всівся. Саме в таких випадках мені бракує цигарки. Жінка скинула сукню, потім зупинилася, недовірливо поглядаючи на мене.

— Як тебе звати?— запитав я, відкидаючись на спинку.

— Рене.

— Гаразд, Рене, поквапся, я чекаю.

— А ти не роздягаєшся?

— Хутчій,— кинув я їй,— не зважай на мене.

Вона зняла свої панталони і дбайливо поклала на сукню разом із бюстгальтером.

— Ну що, мій любий розпуснику, маленький лінивцю?— завуркотіла вона.— Ти хочеш, щоб твоя жіночка зробила всю роботу сама?

Мовлячи це, вона ступила до мене і, спершись руками на бильця мого фотеля, незграбно спробувала стати навколішки між моїми ногами. Але я її грубо підвів.

— Ні, ні!

Вона здивовано подивилася на мене.

— То чого ж ти хочеш?

— Нічого. Просто пройдися, я більше нічого не вимагаю.

Вона почала вайлувато походжати туди-сюди. Ніщо так не діймає жінок, як вимога пройтися голими. Вони не звикли ходити на низьких підборах. Повія горбилася, руки звисали. Щодо мене, то я був на сьомому небі: почувався затишно, спокійно вмостившись у фотелі, зодягнений з п'ят до лопат, я навіть не зняв рукавичок, а ця літня пані з моєї примхи гола-голісінька кружеляла довкола мене.

Вона повернула у мій бік голову і, задля пристойності, кокетливо всміхнулася:

— Ну, я гарна тобі? Ти втішений?

— Мовчи.

— Але все-таки,— раптом обурилася вона,— ти ще довго збираєшся так мене ганяти?

— Сідай.

Вона сіла на ліжко, і ми мовчки втупилися одне в одного. У неї була гусяча шкіра. Через стіну чулося цокання будиків. Нарешті я звелів:

— Розстав ноги.

Вона на хвильку завагалася, а потім підкорилася. Я вперся поглядом межи її ноги і засопів. Тоді почав реготати так голосно, що з очей потекли сльози. І сказав відверто:

— Чи ти думаєш, що робиш?

І знову зайшовся реготом.

Вона якусь мить заціпеніло дивилася на мене, тоді геть зашарілася і знову стулила ноги.

— Мерзотник,— процідила вона крізь зуби.

Але я зареготав ще дужче, тоді вона схопилася на рівні, як ошпарена, хапаючи із стільця бюстгальтера.

— Гей, ти,— крикнув я,— це ще не все. Я дам тобі п'ятдесят франків, але за мої гроші ти зробиш те, що я хочу.

Вона нервово шарпнула свої панталони.

— Мені набридло, сам розумієш. Я не знаю, чого ти домагаєшся. Якщо ти прийшов зі мною сюди, щоб позбиткуватися...

Тоді я витяг свого револьвера і націлив на неї. Жінка мовчки кинула на мене стривожений погляд і поклала назад панталони.

— Ходи,— наказав я їй,— шпацируй.

Вона тупцяла ще хвилин п'ять. Потім я примусив її залізти рукою в мої штани і там виконувати вправу. Коли відчув, що мої спідні змокріли, підвівся і простягнув їй купюру в п'ятдесят франків. Вона взяла.

— До побачення,— додав я,— гадаю, що не надто натомив тебе за таку ціну.

Я вийшов, залишив її зовсім голою посеред кімнати із бюстгальтером в одній руці і п'ятдесятифранковою купюрою в другій. Не шкодував за своїми грішми: я її приголомшив, а повію здивувати не так уже й легко. Тож подумав, спускаючись сходами: «Ось те, чим хотілося ошелешити їх усіх». Я радів, як дитя. Я прихопив із собою зелене мило і, коли повернувся додому, довго ним милився під теплою водою, аж доки між пальцями залишилася тонесенька плівка, що нагадувала м'ятну цукерку, котру довго смоктали.

Але вночі я раптом прокинувся і знову побачив її обличчя, вираз очей, коли виказав їй свою пристрасть, її тлусте черево, яке здригалося що не крок.

Яка ж я тварюка, картав я сам себе, відчуваючи гіркі докори сумління: мав би вистрелити ще тоді, там, продірявити черево, як решето. Саме цієї ночі і три подальші мені марилися шість маленьких червоних дірочок довкола пупка.

Згодом я вже не виходив без свого револьвера. Я дивився на спини людей, коли вони проходили, і уявляв, як вони падатимуть, якщо в них стріляти. Я поклав собі за звичай щонеділі ходити до «Ле Шатле» і зупинятися біля виходу після концертів класичної музики. Близько шостої вечора я слухав бамкання годинника, і білетерки розчиняли скляні двері з клямками. Це був початок: натовп виходив поволеньки, люди ніби пливли, очі ще сповнені мрій, серця ще в полоні сентиментальної краси. Багато хто оглядався довкола себе подивованим поглядом, вулиця здавалася їм голубою. Тоді вони таємниче всміхалися: вони перейшли з одного світу в інший. Саме в цьому іншому світі на них очікував я, засунувши праву руку до кишені й напружено стискаючи руків'я зброї. На якусь мить я уявив собі, що стріляю по них. Я їх збивав униз, як великі винні бочки, вони котилися, падали одне на одного, а ті, що залишилися живі, панічно кидалися в театр, розбиваючи шибки вхідних дверей. Ця гра була надто виснажлива: зрештою, в мене почали тремтіти руки, і я змушений був зайти до Драгера випити коньяку, щоб прийти до тями.

Жінок я не вбивав. Я б цілився їм у крижі. Або ж у литки, щоб танцювали.

Я ще ні на що не зважився. Але вже звик до думки, що мушу чинити саме так, ніби все вже було вирішено. Я почав уточнювати подробиці. У тирі на базарі «Данфе-Рошро» я вправлявся в стрільбі. Картонні мішені показували, що я стріляю кепсько, проте люди — то великі мішені, влучити в них легше, надто стріляючи впритул. Потім я почав роздзвонювати свої задуми. Вибрав день, коли всі мої колеги зібралися в конторі. Це було в понеділок уранці. Я навмисне поводився з ними дуже люб'язно, хоча мені було гидко тиснути їм руки. Вони знімали свої рукавички, щоб привітатися. У них була непристойна манера оголювати руку: вони відкочували рукавичку і повільно стягували її вздовж пальців, одкриваючи повну зморщену долоню. Щодо мене, то я завжди беріг свої рукавички, не знімав їх.

У понеділок вранці нічого надзвичайного не сталося. Друкарка комерційної служби щойно принесла нам квитанції. Лемерсьє з нею мило пожартував і, коли вона вийшла, присутні докладно, з глибоким знанням справи смакували всі її принади. Потім заговорили про Ліндберга. Вони дуже любили Ліндберга. Я сказав:

— Я люблю чорних героїв.

— Негрів?— запитав Массе.

— Ні, чорних у тому розумінні, що й чорна магія. Ліндберг білий герой. Він мене не цікавить.

— Поїдьте подивіться на чорних, якщо вам не важко перетнути Атлантику,— мовив ущипливо Буксен.

Я їм виклав свій погляд на чорного героя.

— Якийсь анархіст,— виснував Лемерсьє.

— Ні,— заперечив я тихо,— анархісти люблять людей, тільки по-своєму.

— Тоді це просто ненормальний.

Тут Массе, що мав освіту, втрутився у розмову:

— Я знаю вашого типа,— звернувся він до мене.— Його звати Герострат. Він прагнув прославитись і не знайшов нічого ліпшого, як підпалити храм Артеміди в Ефесі — одне з семи чудес світу.

— А хто був архітектором того храму?

— Не пригадую,— признався він,— але думаю, що ніхто не знає його імені.

— Справді? Але ж ви згадали ім'я Герострата? Як бачите, він не схибив.

Розмова на цьому скінчилась, проте я був цілком спокійний, вони її пригадають у слушну хвилину. Я вперше почув про Герострата, і його історія мене підбадьорила. Вже минуло більше двох тисяч років, як він помер, а його вчинок і далі сяє, як чорний діамант. Я подумав, що моя доля буде коротка і трагічна. Спочатку це мене страхало, та згодом я з цим звикся. Якщо слави можна досягти в такий спосіб, то це жахливо, але з іншого боку, це давало змогу одним махом перевершити могутність сили і краси. Виходячи на вулицю, я відчував у тілі дивну міць. При мені був револьвер, річ, яка вибухає вогнем і громом. Проте вже не від нього я брав свою впевненість — я сам її випромінював, ставав істотою на кшталт револьверів, хлопавок і бомб. Я теж якогось дня, наприкінці свого похмурого життя підірву світ і спопелю його у полум'ї шаленому й раптовому, як спалах магнію. Саме тоді мені снився впродовж багатьох ночей один і той же сон. Я був анархістом і, взявши пекельну машину, йшов до того місця, де має проїхати цар. Ось в умовлений час проїздить кортеж, вибухає бомба — і ми на очах натовпу злітаємо в повітря: я, цар і три офіцери, пообвішувані золотом.

Тепер цілі тижні я не з'являвся в конторі. Вештався бульварами серед своїх майбутніх жертв або ж зачинявся в кімнаті, будуючи плани. Мене звільнили на початку жовтня. На дозвіллі я компонував і переписував у сто двох примірниках оцього листа:

«Пане!

Ви знамениті, і ваші книги друкуються тиражами в тридцять тисяч. Я зараз вам скажу чому: бо ви любите людей. Гуманізм просто у ваших жилах, вам пощастило. По-справжньому ви живете лише в товаристві; тільки-но побачивши собі подібного, навіть не знаючи його, тут же відчуваєте до нього приязнь. Вам подобається його тіло, його манера вимовляти слова, його ноги, які рухаються довільно, а особливо його руки; вам подобається, що у нього по п'ять пальців на руці і що він може протиставити великий палець іншим пальцям. Вас утішає, коли ваш сусід бере чашку зі столу, бо його манера брати є суто людською, ви часто описували її у своїх творах. Рухи, правда, не такі спритні, як у мавпи,— правда ж? — зате інтелігентніші. Ви любите також людську плоть, любите людську ходу — ходу каліки, що знову вчиться ходити, вдаючи, ніби кожен крок — нове відкриття, любите його особливий погляд, якого не витримують хижаки. Ви легко підібрали відповідний тон, щоб говорити людині про людину — цнотливий і збентежений. Люди пожадливо накидаються на ваші книги, читають їх, сидячи у розкішних фотелях, мріють про кохання велике, нещасливе і стримане, яке ви їм зобразили, і цим утішаються за те, що вони бридкі, підлі, обдурені, не отримали підвищеної платні. І охоче вихваляють ваш останній роман, мовляв, чудовий твір.

Вам, певно, цікаво буде дізнатись, що таке людина, яка не любить інших людей. Атож, це я, і я їх люблю так мало, що вбив би з півдюжини. Можливо, ви запитаєте: чому всього півдюжини: Бо в моєму револьвері лише шість куль. Якась маячня, чи не так? Ба більше, вчинок, власне, аполітичний. Але ж, признаюся, я не можу любити їх. Я дуже добре розумію, що ви відчуваєте. Але те, що вас приваблює в них, у мене викликає огиду. Я бачив, як і ви, людей, що методично жують і, втупившись оком у економічний журнал, лівою рукою гортають його сторінки. Хіба я винен у тому, що мені приємніше снідати разом із тюленями? Як тільки в людини ворухнеться хоч один м'яз на обличчі, воно одразу спотворюється гримасою. Коли вона жує, пильнуючи, аби рот був закритий, кутики його то піднімаються, то опускаються, людина немов раз у раз переходить від безтурботності до несподіваного смутку. Я знаю, що ви це любите й називаєте невсипущістю Духу. Але в мене такі речі викликають відразу, я не знаю чому — такий уже вродився.

Якби ми різнилися лише смаками, я б вам не набридав. Але все відбуваєть-

ся так, ніби у вас є милосердя, а в мене його немає жодної крапелини. Мені вільно любити чи не любити американські омари, проте якщо я не люблю людей, то я паскуда і нема мені місця під сонцем. Вони вкрали в мене сенс життя. Я сподіваюся, ви розумієте, що я хочу сказати. Ось уже тридцять три роки, як я стукаю в зачинені двері, над якими виведено: «Ніхто не ввійде сюди, якщо він не гуманіст». Хоч за що я брався, все мусив кинути, треба було вибирати: або зважуватися на безглузду і марну справу, або визнати, що рано чи пізно вона обернеться їм на користь. Думки, які, власне, призначалися не їм, я не міг відділити від себе, не міг сформулювати, вони жили в мені мов невидні порухи мого єства. Навіть ті знаряддя, якими я послуговувався, насправді належали їм, наприклад, слова, і я захотів мати свої слова. А ті, які в мене є зараз, уже побували невість у скількох головах; вони самі впорядковуються в моїй голові завдяки звичкам, яких набралися в інших, і, пишучи до вас, я з огидою користуюся ними. Але це вже востаннє. Кажу ж вам: любити людей — це однаково, що просити в них дозволу тягти лямку. А я тягти лямки не хочу. Я зараз візьму револьвер, вийду на вулицю і побачу, чи можна вчинити що-небудь проти них. Бувайте, пане, можливо, саме з вами я наразі зустрінусь. Тоді ви ніколи не дізнаєтесь, із якою втіхою я всаджу вам кулю в лоба. Якщо не зустрінемось,— а це найімовірніше,— читайте завтрашні газети. Ви побачите там, що особа на ім'я Поль Гільбер у нападі шалу застрелила п'ятьох перехожих на бульварі Едгара-Кіне. Ви знаєте ліпше від усіх, почім проза великих буднів. Ви, зрештою, зрозумієте, що я не «шаленець». Навпаки, дуже врівноважений, і прошу вас, пане, прийміть запевнення в моїх найщиріших почуттях.

Поль Гільбер».

Я запечатав сто два листи в окремі конверти й адресував їх сто двом французьким письменникам. Потім поклав це все разом із шістьма блоками марок до шухляди свого столу.

Наступні два тижні я дуже рідко виходив на вулицю і потроху звикався з думкою про свій злочин. У люстерку, в яке я іноді заглядав, з приємністю помічав зміни на своєму обличчі. Очі побільшали, вони, карі та ніжні під пенсне, заповнювали все лице,— я ними крутив, як планетами. То були прекрасні очі митця і вбивці. Після масової бойні я, певне, мав змінитися ще більше. Я дивився фотокартки двох гарних дівчат, служниць, які вбивали і грабували своїх господинь. Я бачив їхні знімки перед тим і після того. Перед тим їхні обличчя коливалися, як безжурні квітки поверх мереживних комірців. Від них несло чистотою і звабливою чесністю. Шпильки на голові були хвилясті, як і їхнє волосся. Ще більший спокій, ніж їхнє витке волосся, комірці і вираз облич, з яких одразу було видно, що вони у фотографа, навівала їхня сестринська схожість, така примітна, що відразу з'являлася думка про кревні зв'язки і могутні корені родинного клану. Після того їхні обличчя палали, як пожежі. Вони мали оголені шиї майбутніх смертників. Усюди зморшки, жахливі зморшки страху й ненависті, складки, шрами на тілі, ніби якийсь звір пройшовся пазурами по їхніх лицях. А очі, ті назавжди застиглі великі бездонні карі очі — як у мене. Вони вже не були подібні одна до одної. У кожної по-своєму закарбувався у пам'яті той спільний злочин. «Якщо досить,— казав я собі,— злочину, який, зрештою вони вчинили цілком випадково, якщо його досить, щоб так змінити ці сирітські голівки, то які ж будуть наслідки злочину задуманого й підготовленого мною заздалегідь?» Він заволодів би мною, зруйнував би мою суто людську потворність... злочин розтинає навпіл життя того, хто його здійснює. Там повинні бути такі хвилини, коли хотілося б повернутися назад, але він, цей іскристий мінерал, уже там, позаду вас, заступає нам шлях, зосталося лише вибрати годину, щоб порозкошувати своїм злочином, щоб відчути його давучий тягар.

Я зроблю все, щоб та година стала моєю: я вирішив скоїти вбивство на горішньому відтинку Одеської вулиці. Я скористаюся розгубленістю, щоб утекти, хай самі прибирають свої трупи. Чкурну з усіх ніг, перетну бульвар Едгара-Кіне і швидко поверну на вулицю Делямбр. Мені вистачить тридцяти секунд, щоб добігти до дверей свого помешкання. А в цей час мої переслідувачі будуть ще на бульварі Едгара-Кіне, вони загублять мене, їм треба буде, певно,

більше години, аби напасти на мій слід. Я чекатиму на них у себе і, перш ніж почую їхній стукіт у двері, перезаряджу револьвера й вистрелю собі в рот.

Я жив на широку ногу; домовився з крамарем із вулиці Вавен, щоб уранці і ввечері мені приносили смачні страви. Слуга дзвонив, я не відчиняв, чекав кілька хвилин, потім ледве прочиняв двері і бачив у довгастому кошику, що стояв на підлозі, повні тарілки, які ще парували.

27 жовтня, о шостій годині вечора, в мене залишилося сімнадцять франків і п'ятнадцять сантимів. Я взяв свого револьвера, стос листів і вийшов. Дверей я не замикав, щоб мати змогу швидше ввійти знову після того, як вистрелю. Я почувався зле, руки похололи, в голові стугоніла кров, а в очах різало. Я дивився на крамниці, на будинок Вищої школи, на магазин канцприладдя, де купував олівці, і нічого не впізнавав. Я запитував себе: «Що це за вулиця?» На бульварі Монпарнас вешталося повно людей. Вони мене штовхали, відпихали, стусали ліктями, плечима. Я віддавався на волю людського потоку, мені бракувало сил, щоб протиснутися між ними. І раптом у самому осередді цього юрмища я відчув себе страшенно самотнім і нікчемним. Ніби люди могли мені заподіяти зло, якби тільки того захотіли! Я боявся, бо мав у кишені зброю. Мені здавалося, вони ось-ось здогадаються, що вона там. Тоді б вони подивились на мене суворо і сказали б: «Ну ж... ну...», з радісним обуренням, хапаючи мене своїми гачками і лапами. Лінчувати його! Вони мене підкинуть над головами, і я впаду у їхні руки, як лялька. Я подумав, що розумніше відкласти виконання свого задуму до завтра. Я пообідав у «Куполь» за шістнадцять франків і вісімдесят сантимів. У мене залишилося сімдесят сантимів, які я викинув у риштак.

Я просидів три дні у своїй кімнаті, не ївши, не спавши. Причинив віконниці і не зважувався ні підійти до вікна, ні ввімкнути світло. В понеділок хтось подзвонив мені в двері. Я, затамувавши подих, чекав. За якусь хвильку задзвонили ще. Я підійшов навшпиньки і припав оком до замкової шпарини. Побачив лише клапоть чорної тканини і гудзика. Незнайомець подзвонив знову, потім спустився вниз, я його не впізнав. Вночі мені марилися пальми, під якими текла вода, фіолетове небо над банею храму. Я не відчував спраги, бо час од часу ходив пити з крана. Зате дошкуляв голод. Мені примарилася також засмагла повія. Це було в замку, що я спорудив на Кос Нуар, за двадцять льє від найближчого поселення. Вона була зі мною гола й самотня. Погрожуючи револьвером, я її примусив стати навколішки, бігати навкарячки; потім прив'язав до стовпа і після тривалого втовкмачування, що я хочу з нею вчинити, зрешетив її кулями. Ці видовища мене так збудили, що мені нічого не залишалось, як задовольнити себе. Відтак я незрушно лежав у темряві, голова була абсолютно порожня. Почали поскрипувати меблі. Вибило п'яту годину ранку. Я віддав би геть усе, аби лише якось покинути свою кімнату, але не міг спуститися донизу, тому що вулицями ходили люди.

Настав день. Голод відступився, але я почав пітніти: сорочка стала мокра. Світило сонце. Тоді я подумав: «Він причаївся у замкненій кімнаті. В темряві. Уже три дні Він не їв і не спав. Подзвонили, і Він не відчинив. Зараз Він спуститься на вулицю і Він уб'є. Мене охопив страх. О шостій годині вечора голод знову дався взнаки. Я божеволів од гніву. Якусь мить натикався на меблі, потім повмикав на кухні та в інших кімнатах світло. Я почав співати на повний голос, помив руки і вийшов. Мені треба було якихось дві хвилини, щоб опустити всі свої листи у поштову скриньку. Я їх опускав по десять штук. Кілька конвертів я, мабуть, зім'яв. Відтак попрямував бульваром Монпарнас до вулиці Одеської. Зупинився перед вітриною з блузками і, побачивши там своє обличчя, подумав: «Саме для цього вечора».

Я причаївся на горішньому відтинку Одеської вулиці, неподалік газового ліхтаря, і чекав. Пройшли дві жінки, вони простували, взявшись під руки. Білява сказала:

— Вони повиставляли килими з усіх вікон, наше дворянство вже перейшло на ролі статистів.

— Вони без копійки грошей?— спитала друга.

— Навіть маючи гроші, можна згодитися на роботу, яка дає п'ять луїдорів на день.

— П'ять луїдорів!— ошелешено вигукнула чорнява.

Проходячи повз мене, вона додала:

— Я собі уявляю, як їх, певне, забавляє носити одяг своїх предків.

Вони пішли далі. Мені було холодно, хоча я дуже впрів. Якоїсь миті я побачив, як підійшло троє чоловіків, я їх пропустив: мені потрібно було шістьох. Той, що зліва, глянувши на мене, клацнув язиком. Я відвів погляд.

О дев'ятнадцятій годині п'ять хвилин неподалік від бульвару Едгара-Кіне пройшли два гурточки людей. То були чоловік та жінка з двома дітьми, позаду них простували три літні жінки. Я ступив крок уперед. Жінка була сердита і смикала хлопчика за руку. Чоловік промовив тягучим голосом:

— Ото вже проклятуща дитина.

Серце в мене калатало так сильно, що я відчув слабкість у руках. Я ступив уперед і завмер перед ними. Пальці моєї руки у кишені, торкаючись гашетки, геть змокріли від поту.

— Перепрошую,— сказав чоловік, відштовхуючи мене.

Я згадав, що замкнув двері своєї кімнати, і це зруйнувало всі мої наміри: треба було гаяти неоціненний час, аби їх відчинити. Люди пішли собі далі. Я обернувся назад і машинально попрямував за ними. Але в мене більше не було бажання в них стріляти. Вони зникли на бульварі у натовпі. Я притулився до стіни. Наслухав, як пробамкало восьму годину вечора, дев'яту. Я повторював подумки: «Навіщо вбивати всіх цих людей, які вже й так мертві»,— і мені захотілося сміятись. Якийсь пес підбіг і нюшив мої ноги.

Коли мене обігнав огрядний чоловік, я схаменувся і пішов слідкома за ним. На його червоній потилиці між капелюхом і коміром пальта виділялася складка. Він ступав трохи перевальцем і важко дихав, здавався кремезним і дужим. Я вийняв револьвер: блискучий та холодний, він викликав у мене огиду. Я погано пам'ятав, що маю з ним робити. Я кидав погляд то на нього, то на потилицю цього типа. Складка на потилиці мене смішила, вона нагадувала рот, усміхнений і жовчний. У голові крутилася думка, чи не викинути револьвер у риштак.

Раптом тип обернувся і гнівно зиркнув на мене. Я відступив крок назад.

— Я до вас... хотів запитати...

Він не слухав і витріщився на мої руки. Я насилу докінчив:

— Чи не підкажете мені, на якій вулиці театр Гете?

Обличчя у нього було повне, а губи тремтіли. Він мовчки вказав рукою. Я відступив ще крок і сказав:

— Мені хотілося...

В цю мить я знав, що зараз завию. Я не хотів: я випустив йому три кулі в черево. Він якось безглуздо упав навколішки, його голова схилилася на ліве плече.

— Стерво,— випалив я йому,— бісове стерво!

Я помчав геть. Чув його харчання, водночас крики і метушню позаду. Хтось запитав: «У чому річ, вони билися?»,— потім в один голос закричали: «Вбивця! Вбивця!» Я не думав, що ці крики стосуються мене. Та вони різонули мій слух, як пожежна сирена, яку я чув ще в дитинстві. Зловісна й легковажно безглузда. Я біг з усіх ніг.

Єдине, в чому моя помилка: замість побігти вгору Одеською вулицею до бульвару Едгара-Кіне, я побіг униз до бульвару Монпарнас. Коли я це помітив, було вже надто пізно. Я був у самій гущі юрби, здивовані обличчя повернулися до мене (пам'ятаю дуже нафарбовану жінку в зеленому капелюшку з китицею), і я чув, як за моєю спиною з вулиці Одеської долинали безглузді вигуки: вбивство! Чиясь рука лягла на моє плече. Тоді я мов збезумів: я не хотів померти, затоптаний натовпом. Я вистрелив ще двічі. Люди заверещали і розступилися. Я забіг до кав'ярні. Відвідувачі схопилися зі своїх місць, але не зважилися мене зупинити, я пробіг через залу і зачинився в нужнику. В моєму револьвері залишалася лиш одна куля.

Збігла хвилина. Я задихався і хекав. Усе застигло в таємничому мовчанні, наче всім їм одібрало мову. Я підніс свою зброю до очей і побачив її маленьке жерло, чорне і кругле: куля вилетить звідти, порох обпалить мені лице. Я знову опустив руку і чекав. Урешті вони почали підступати крадькома, ось уже

згуртувалися в справжню вовчу зграю, якщо судити з човгання по підлозі. Вони тихенько перешіптувалися, потім замовкли. А я важко дихав і думав, що вони чують моє дихання через перегородку. Хтось тихенько підійшов і посмикав за ручку дверей. Він, мабуть, приклеївся до стіни, щоб уникнути кулі. Мене аж поривало пальнути — але остання куля була для мене.

«Чого вони чекають?— питав я себе.— Якби гуртом натиснули на двері, вмить висадили б їх, і я не мав би часу застрелитися, вони схопили б мене живцем». Але за дверима не поспішали, вони облишили мене, надавши повну змогу накласти на себе руки. Негідники, вони боялися.

Нарешті долинув голос.

— Відчиняйте, вам нічого лихого не зроблять.

Настала тиша, потім той самий голос заговорив знову:

— Ви ж добре знаєте, що втекти не зможете.

Я не відповів, мені не було чим дихати. Щоб підбадьорити себе і наважитися пустити кулю в лоба, я втовкмачував собі: «Якщо вони мене схоплять, то почнуть лупцювати, виб'ють зуби, можливо, виколють око». Мені кортіло знати, чи той гладун помер. Може, я його лише поранив... а дві інші кулі, гляди, й не зачепили нікого... Чи вони до чогось готувалися, бо тягли щось важке по підлозі? Я квапливо встромив дуло револьвера собі в рота і з усієї сили затис зубами. Але вистрелити не міг, не спромігся намацати пальцем гашетку. Все знову провалилося в тишу.

Тоді я викинув револьвера і відчинив двері.